

آخرین روزهای دربار شاه

دکتر محمد رضا ...

فاطمه حاجیانی، افروز مراد

انتشارات راه معاصر

فهرست کتابخانه‌ی ملی

- سرشناسه : علم، محمدرضا، ۱۳۳۶ -
عنوان و نام پدیدآور: آخرین روزهای دربار شاه/ تالیف محمدرضا علم، فاطمه - - بی‌بی - فروز مرادی.
مشخصات نشر: تهران: راه معاصر، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۳۳۶ص:؛ ۵/۱۴×۵/۲۱ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۸۵-۳۰-۷:
یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع: ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۲۰ - ۱۳۵۷، انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ - علل
شناسه افزوده: حاجیان، فاطمه، ۱۳۶۲ - مرادی، افروز، ۱۳۶۵ -
رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ آ۷۴۳/ع۷۱۵۵۱ DSR
رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۲
شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۷۶۴۸۶

آخرین روزهای دربار شاه

نویسندگان: دکتر محمدرضا عَلم دانشیار گروه تاریخ
دانشگاه شهید چمران اهواز،
فاطمه حاجیانی دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه شهید
چمران اهواز،
فرز مرادی دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه شهید
چمران اهواز
ناشر: راه معاصر
ترجمه و ویرایش: آتلیه راه معاصر
تعداد صفحات: ۱۰۰۰ نسخه
نوبت چاپ: نخست - ۱۳۹۴
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۰۵-۳۰
کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.
قیمت: ۱۸۵۰۰ تومان

انتشارات راه معاصر

آدرس: میدان انقلاب اسلامی، خ کارگر جنوبی، پلاک ۹۱۶، طبقه اول

تلفن و دورنگار: ۰۲۱-۶۶۵۹۵۰۱۶

پست الکترونیک: rahemoaser@gmail.com

فهرست مطالب

مقدمه:	۷
فصل اول:	۱۹
چارچوب بررسی قدرت در آخرین روزهای دربار شاه (وضعیت انقلابی)	۲۰
۱- مفهوم قدرت:	۲۰
۲- قدرت سیاسی:	۲۲
۱- الگوی نظری بررسی وضعیت انقلابی:	۳۰
فصل دوم:	۳۵
قدرت حاکمیت در آخرین روزها	۳۶
۱- نگرانی اجالی به ساختار قدرت در حکومت پهلوی:	۳۶
۲- قدرت شاه در آخرین روزها:	۵۲
۳- دولت در آخرین روزها:	۶۸
الف) دولت شهاب امینی:	۶۹
ب) دولت ازهار:	۸۸
ج) بختیار:	۱۰۸
فصل سوم	۱۳۱
کانون‌های پراکنده قدرت در آخرین روزهای دربار	۱۳۲
۱- ارتش در آخرین روزها	۱۳۳
۲- مجلس در آخرین روزها:	۱۶۰
۳- مطبوعات در آخرین روزها:	۱۷۱
۴- شخصیت‌های ذی نفوذ در آخرین روزها:	۱۸۲
الف) فرح:	۱۸۳
ب) اردشیر زاهدی:	۱۸۶
ج) دکتر علی امینی:	۱۹۲
فصل چهارم	۱۹۹
قدرت‌های خارجی در آخرین روزهای دربار شاه	۲۰۰
۱- شوروی:	۲۰۱
الف) سیاست کاخ کرملین نسبت به دربار پهلوی در آخرین روزها:	۲۰۱
ب) نقش مطبوعات شوروی در آخرین روزهای دربار:	۲۱۱
۲- فرانسه	۲۱۶
الف) رویکرد فرانسه به دربار پهلوی در آخرین روزها	۲۱۶

۲۲۴	ب) مطبوعات فرانسه:
۲۲۵	۳- انگلستان
۲۲۵	الف) انگلستان در آخرین روزهای دربار پهلوی
۲۳۰	ب) رسانه‌های جمعی انگلستان
۲۳۷	۴- آمریکا در آخرین روزهای دربار پهلوی:
۲۳۷	الف) نقش آمریکا در حکومت محمدرضا شاه پهلوی
۲۴۳	ب) ضعف تصمیم‌گیری و انفعال سیاسی آمریکا به عنوان قدرت حامی شاه: ۲۴۳
۲۶۳	ج) عزم و طراحی آمریکا به عنوان قدرت حامی: ۲۶۳
۲۹۳	نتیجه
۲۹۷	فهرست منابع
۳۰۶	مقاله
۳۰۷	منابع انگلیسی:
۳۰۹	فهرست اعلام

با گذشت سی و هفت سال از سقوط حکومت پهلوی و پیروزی انقلاب، هنوز دیدگاه‌های متفاوتی در خصوص تحولات آخرین ماه‌های حکومت پهلوی و نقش جریان‌ها و شخصیت‌های ذی‌نفوذ در آن وجود دارد، اثری که پیش‌روست به عنوان «قدرت در آخرین روزهای دربار شاه»، توصیف و تحلیل توأمان آخرین روزهای دربار پهلوی است. حکومتی که در سال ۱۳۰۴ ه.ش آغاز گردید و با وقوع انقلاب اسلامی در بهمن سال ۱۳۵۷ ه.ش به پایان رسید. پیرامون آخرین روزهای دربار پهلوی اثری که به این‌که با وقوع انقلاب اسلامی همراه است، تاکنون آثار متعددی به وسیله نویسندگان داخلی و خارجی به رشته تحریر درآمده است. نگارش این آثار از زمان نخستین روزهای پیروزی انقلاب آغاز گردید و به صورت خاطرات اشخاصی که از نزدیک این روزها را شاهد بودند، تدوین شده است. درباره سقوط حکومت پهلوی علل و عوامل آن دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد، برخی از این نگرش‌ها، ضعف حکومت پهلوی در دهه ۱۳۵۰ ه.ش و عدم قاطعیت محمدرضا شاه در روبرویی با نیروهای مخالف را علت اصلی سقوط این حکومت می‌دانند و گروهی دیگر مخصوصاً نگارندگان تاریخ انقلاب اسلامی قوت و توانایی نیروهای انقلابی را علت ناکامی حکومت پهلوی و سقوط آن می‌دانند. در این میان عده‌ای با نادیده گرفتن دو عامل بالا، سقوط حکومت پهلوی و پیروزی انقلاب را حاصل خواست و اراده قدرت‌های خارجی بیان می‌کنند و معتقدند با توجه به

قدرت و نقش فزاینده آنان در ایران، در دوره مورد بحث، وقوع یک تحول اساسی مانند فروپاشی رژیم پهلوی، نمی‌تواند بدون مداخله قدرت‌های خارجی صورت گرفته باشد. با این حال در دو دهه اخیر، آثاری درباره این برهه زمانی منتشر شده است که با ارائه یک نگاه کامل و جامع‌تر در درک تحولات ایران در این دوره، بر نقش عوامل مختلف داخلی و خارجی در سقوط حکومت پهلوی تأکید داشته‌اند.

کتابی که پیش‌روست باگذشت بیش از سه دهه از انقلاب، سعی دارد آخرین روزهای حکومت پهلوی را از زاویه قدرت به رشته تحریر درآورد، نگاهی که بر فرایک حافظه‌سی و اندی‌ساله از انقلاب اسلامی در پی آن است تا وضعیت قدرت و بازیگران آن را در آخرین روزها با تکیه بر خاطرات که از مهم‌ترین منابع آن روزهاست، بهتر بشناسد و بررسی کند. نگارندگان بر آن‌اند تا با تکیه بر داده‌های تاریخی به توصیف و تحلیل آخرین روزهای دربار پهلوی بپردازند و روشن سازند که کدام شخصیت‌ها و جریان‌های داخلی و خارجی، قدرت مسلط را در آخرین روزهای دربار پهلوی در دست داشتند، در حقیقت این اثر حکایت توأمان یک فرود و یک فراز است.

اما بررسی آخرین روزهای دربار شاه از زاویه قدرت از آن جهت در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است که تحلیل سیاست بر حسب فعالیت قدرت چارچوب وسیعی برای مطالعه سیاسی فراهم می‌آورد. شنجش و ارزیابی قدرت، پیگیری دقیق ضربان نبض حیات سیاسی در هر مقطع معین زمانی در هر کشور است و فقط در این صورت است که مطالعه علل تغییرات خاص سیاست خارجی و داخلی و پیش‌بینی تحولات بعدی برای ما امکان‌پذیر خواهد بود. حکومت پهلوی یک نظام پادشاهی بود، با توجه به وجود قدرت مطلقه در اکثر نظام‌های پادشاهی، واکاوی قدرت سیاسی و چگونگی آن در دوران انقلاب مسئله‌ای قابل تأمل است بنابراین به دنبال آن این سؤال مطرح

گردید که سازوکار قدرت در آخرین روزهای حکومت پهلوی چگونه بود و معادلات پیچیده بین قدرت شاه، دولت، مجلس، مطبوعات، شخصیت‌های ذی نفوذ و قدرت‌های خارجی، را چگونه می‌توان با وقوع انقلاب تحلیل کرد، مسئله‌ای که روشن شدن آن به بررسی و توجه بیشتر نیاز دارد. سقوط حکومت پهلوی و وقوع انقلاب اسلامی، نقطه عطفی در تاریخ ایران به عنوان یک رویداد مهم سیاسی است. از آن جهت که مفهوم قدرت محوری‌ترین مسئله در مطالعه پروسه‌های سیاسی مشخص است، این مفهوم کلید درک نهادهای سیاسی، جنبش‌های سیاسی و خود سیاست است و چه پروسه‌ی زمانی مهمتر ر جذباتر از مسئله یک سقوط و یک انقلاب. لذا این بحث در پی آن است تا درک تولات آخرین ماه‌های حکومت پهلوی که به پیروزی انقلاب ختم شد را بهتر سرد و روشن سازد که در بحبوحه انقلاب و آخرین روزهای حکومت پهلوی به عنوان یک پروسه اساس سیاسی، وضعیت قدرت در صحنه سیاسی ایران چگونه بود.

تاکنون آثار زیادی پیرامون آخرین ماه‌های حکومت پهلوی به رشته تحریر درآمده است. از جمله آثار مذکور که در این زمینه به وسیله یکی از شخصیت‌های حاضر در آن روزها نوشته شده است، کتاب «آخرین تلاش‌ها در آخرین روزهاست» که به قلم دکتر ابراهیم پیردی به رشته تحریر درآمده است و علاوه بر توصیف وقایعی که در آن ایام گذشت است، تحلیل‌های شخصی خود از آن وقایع را نیز بیان داشته است. کتاب دیگر در این موضوع با عنوان «صد روز آخر دربار» به قلم آقای محمود طلوعی که اثری نیز به دلیل اطلاعات دقیق نویسنده دارای اهمیت بسزایی است. تحقیق دیگری با عنوان «روزهای آخر دربار» به قلم هوشنگ نهاوندی نوشته شده است که تنها به ذکر آخرین روزهای حضور خود در دربار پرداخته است و به جریان حوادث در آخرین ماه‌ها اشاره‌ای ندارد. در آثاری که ذکر شد تنها به بیان وقایع و رویدادها در آخرین روزها و ارائه تحلیل‌های شخصی نویسندگان از اوضاع

پرداخته شده است و هیچ کدام از آثار از زاویه مسئله قدرت به تحلیل وضعیت آن روزها پرداخته‌اند. بنابراین کتاب حاضر می‌کوشد تا به ارائه تحلیلی از وضعیت دربار در آخرین روزهای حکومت پهلوی بپردازد. از آنجایی که آخرین روزهای حکومت پهلوی مقارن با انقلاب و پیروزی انقلاب است، لذا این نوشتار با توجه به موضوع و پروسه زمانی مورد بحث می‌کوشد تا با استفاده از رویکرد «قدرت محور» یا تبیین سیاسی انقلاب‌ها، وضعیت قدرت را در این دوره مورد واکاوی و بررسی قرار دهد.

رویکرد قدرت محور در بررسی انقلاب‌ها برخلاف دیگر رویکردها که به علل رسمی، ملی، مذهبی و وقوع انقلاب‌ها می‌پردازند، بر علل و زمینه‌های بلندمدت تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شکل‌گیری انقلاب‌ها چندان تأکید ندارد. بر عکس این رهیافت با توجه به برهه فرجامین (مانند آخرین روزهای دربار شاه) به بررسی شرایط بنیادین، بیشتر به علل نزدیک فرآیندهای کوتاه‌مدت در فرجام انقلاب نظر دارد، بنابراین رهیافت سیاسی بازه زمانی تحلیل خود را در برهه «وضعیت انقلابی» و به عبارت دیگر، پیدایش چالش قدرت در آستانه انقلاب، متمرکز می‌کند. لذا این رهیافت معطوف به کشف علل و عوامل، نه نشستن یا ناکامی جنبش انقلابی است نه زمینه‌های بروز و پیدایش آن. به همین دلیل این فرآیند به بهترین وجه ممکن می‌تواند موضوع مورد بحث اثر حاضر را در «آخرین روزهای دربار شاه» را پوشش دهد.

پیرامون رویکرد سیاسی یا قدرت محور در تبیین انقلاب‌ها نظرات متفاوتی وجود دارد که هر کدام بر جنبه‌ای از قدرت‌های داخلی و خارجی، در جریان انقلاب تأکید دارند. پارتو^۱ از جمله نظریه پردازانی است که بر شرایط و مقدمات انقلاب را نتیجه پیدایش ضعف در دستگاه سرکوب حکومت

می‌داند. این ضعف امکان آن را فراهم می‌آورد تا گروه‌ها و سازمان‌های قدرت طلب از نارضایتی‌هایی که در رژیم‌های سیاسی وجود دارد بهره‌برداری کنند و به بسیج توده پردازند. پارتو معتقد است که اگر حاکمیت بتواند ترکیبی از شخصیت‌های مقتدر و ملایم را در خود جای دهد، بر مسند قدرت باقی خواهد ماند، اما افزایش شمار اهل تسامح و ملایمت موجب ضعف و نابودی حکومت می‌شود. می‌توان در بررسی خود از قدرت در آخرین روزهای دربار پهلوی و جنبه‌ها و زوایای آن به این جمع‌بندی رسید که نمی‌توان تنها با تکیه بر ضعف قدرت حاکم، یا مداخله قدرت‌های خارجی و یا تنها قوت نیروهای انقلابی این برهه زمانی را از منظر چگونگی قدرت سیاسی مورد تبیین قرارداد درنهایت به دنبال اتخاذ یک رویکرد نظری مشخص در تبیین این برهه زمانی بفال. دکتر حمت‌الله معمار با عنوان «طرح الگویی عام در تبیین قدرت محور از انقلاب‌ها» مورد استفاده قرار گرفت که کوشیده است با تلفیق دیدگاه‌های نظری محنت‌آگویی ایده‌آل جهت تبیین سیاسی و قدرت محور از انقلاب‌ها ارائه دهد. آگویی که ذهنیت رژیم حاکم، ذهنیت نیروهای انقلابی، ضعف عینی رژیم حاکم، فوت عینی انقلابی‌ها، نقش عوامل خارجی، ذهنیت قدرت حامی و متغیرهای مختلف، روان‌شناختی، متغیرهای ساختار حاکم، ناکارآمدی دستگاه سرکوب، بی‌رنگ انقلابی از طریق بسیج منابع، متغیرهای سیاسی خارجی، را در تبیین انقلاب‌ها مؤثر می‌داند. روش مورد استفاده در این کتاب، استفاده از مراکز آرشویی و کتابخانه‌ها بوده است. این اثر بر آن است تا با تکیه بر رهیافت سیاسی در تبیین سلسله حکومت‌ها، آخرین روزهای حکومت پهلوی را بر مبنای این نظریه تفسیر و تبیین نماید. اما فرضیه کتاب حاضر این است که پراکنش مراکز و مبانی قدرت از ویژگی‌های دوره‌های انقلابی است، آخرین روزهای حکومت پهلوی که توأم است با جریان انقلاب تا حدی می‌تواند این ضعف قدرت را توضیح دهد. فروپاشیدن مبانی قدرت ساز محمدرضا شاه پهلوی، یعنی حمایت دربار، حمایت آمریکا،

بیماری محمدرضا شاه، از دست دادن مشاوران توانا، از دست دادن مشروعیت در میان مردم، ضعف دولت‌ها در آخرین روزها و پیدایش قدرت‌های موازی با شاه و دولت از سوی نیروهای انقلابی، از علل مهم ضعف و زوال قدرت حکومت پهلوی در آخرین روزها بود.

محدوده کتاب حاضر در چهار فصل تنظیم شده است. فصل اول مفهوم قدرت، قدرت سیاسی و رهیافت قدرت محور (رهیافت سیاسی) در انقلاب‌ها مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل دوم کتاب با عنوان «قدرت حاکمیت در آخرین روزها»، ابتدا با نگاهی اجمالی به ستار قدرت در حکومت پهلوی، مقدمه ورود به بحث اصلی یعنی قدرت حاکمیت در آخرین روزها را فراهم می‌کند، سپس به وضع قدرت حاکمیت، یعنی شاه و دولت‌ها در واپسین روزهای حکومت پهلوی پرداخته شده است. که این مقطع زمان با سقوط دولت آموزگار و شروع دولت شریف امامی تا پیروزی انقلاب در نظر گرفته شده است. نظر به تحولات مهم و سرنوشت سازی که در این مقطع زمانی از حکومت پهلوی روی داده است این مقطع به عنوان آخرین روزهای دربار پهلوی در نظر گرفته شده است. در این فصل با توصیف رویدادها که حاکمیت معترض آن بوده است، کوشیده‌ایم تا وضعیت قدرت حاکمیت و چالش‌های آن را در این مقطع زمانی مشخص سازیم.

فصل سوم با عنوان «کانون‌های پراکنده قدرت در آخرین روزها» به بحث از قدرت ارتش، مطبوعات، مجلس و اطرافیان شاه در آخرین روزها می‌پردازد. با توجه به نکاتی که در این فصل آمده است روشن می‌شود که از هم گسیختن قدرت متمرکز سیاسی در آخرین ماه‌های حکومت پهلوی منجر به پراکنش قدرت سیاسی بین نهادها و افراد مختلف گردید. بنابراین در مقطع زمانی مورد نظر، ارتش، مجلس، مطبوعات و برخی شخصیت‌ها مانند زاهدی،

تبدیل به کانون‌های قدرت شدند که به موازات قدرت شاه عمل می‌کردند، با اوج گرفتن وضعیت انقلابی و نزدیک شدن پیروزی انقلاب، قدرت این کانون‌ها به انقلابیون منتقل گردید.

فصل چهارم با عنوان «قدرت‌های خارجی در آخرین روزها»، مسئله قدرت دولت‌هایی نظیر آمریکا، انگلستان و فرانسه و اتحاد جماهیر شوروی در تحولات آخرین ماه‌های حکومت پهلوی را روشن می‌سازد. قرار گرفتن ایران در مثل میدان رقابت قدرت‌های جهانی و رقابت‌های پنهان و آشکار میان آنها و از سوی دیگر منافع برخی از این کشورها، زمینه را برای تأثیرگذاری غیرمستقیم آنها بر مسئله قدرت سیاسی در آخرین روزهای دربار فراهم ساخت. نهایت با عدم حمایت این قدرت‌ها در ترسیم سامان قدرت سیاسی در این مقطع زمانی دشواری داشت.

در تدوین اثر پیش رو از -اطرات شخصیت‌های خارجی چون وزراء، سفرا و نمایندگان دول خارجی در ایران است- ده‌ساله است تا هم از لابه‌لای آثار آنان، اهداف و منافع کشورهای خارجی را وجود با عدم وجود حکومت پهلوی را بهتر شناخت و هم تأثیر این افراد رکش روزها آنان در حکومت پهلوی بخصوص در آخرین روزها را بهتر به تصویر کشد. یکی از بهترین آثار داخلی که در قالب خاطره آخرین ایام حکومت پهلوی است کتاب «آخرین تلاش‌ها در آخرین روزها» به قلم دکتر ابراهیم یزدی است که کتابش را بر این دیده‌هایش در آن روزهاست به عنوان یکی از رهبران جبهه مخالف حکومت پهلوی، لذا از ارزش و اهمیت فراوانی در بررسی تاریخ وقایع آخرین ماه‌های حکومت پهلوی برخوردار است. در تدوین کتاب حاضر یکی از مهم‌ترین منابع بود.

کتاب «ایران ابرقدرت قرن» نوشته یوسف مازندی یکی از منابعی بود که در تألیف این اثر از آن استفاده گردید که فارغ از دیدگاه‌های شخصی مؤلف به دلیل دربرداشتن اطلاعاتی درباره رژیم پهلوی که در بقیه منابع نیامده

حائز اهمیت است که به دلیل حضور مؤلف به عنوان یک خبرنگار در عرصه بین‌المللی به عنوان خبرنگار یونایتد پرس در بردارنده اطلاعات مهمی از آخرین روزهای دربار پهلوی بود. هر چند گاه و بی گاه تحلیل جانب‌دارانه‌ای از رژیم پهلوی دارد.

کتاب «گوشه‌هایی از خاطرات من در پنجاه سال اخیر» نوشته دکتر رضی مشیر نیز از منابع مهمی بود که در راستای تدوین این اثر بسیار کارگشا بود و در فصل سوم کتاب که مربوط به بررسی کانون‌های پراکنده قدرت، در دوره آخربار روزهای دربار پهلوی است، در مبحث مجلس و قدرت آن مورد استناد قرار گرفت. اهمیت این اثر از آن جهت است که دکتر مجتبی مشیر از نمایندگان مجلس در مقطع زمانی بوده است، لذا اطلاعاتی که وی درباره مواضع، قدرت و زیربناهای مجلس ارائه می‌دهد در دیگر منابع دوره پهلوی به ندرت یافت می‌شود.

کتاب «مأموریت در تهران، خطرات ژنرال هایزر» نیز یکی از منابع مهم در راستای بررسی نقش قدرت خارجی در تحولات آخرین روزهاست. ژنرال هایزر افسر بلندپایه آمریکایی بود که در سال ۱۳۵۷ و در بحبوحه پیروزی انقلاب، به دستور کارتر رئیس‌جمهور وقت آمریکا برای جلوگیری از سقوط حکومت پهلوی و تأمین منافع آمریکا به تهران فرستاده شد. اطلاعاتی که هایزر در خلال بیان خاطرات خود از حضور در ایران ارائه داده است، در تدوین فصل چهارم کتاب با عنوان «قدرت‌های خارجی در آخرین روزهای دربار پهلوی» مورد استفاده قرار گرفت. اطلاعات این کتاب علیرغم ویژگی‌های تیره جویانه‌ای که اکثر خاطرات دنبال می‌کنند، به خوبی می‌تواند نقش قدرت و موضع آمریکا نسبت به تحولات سیاسی ایران در آخرین روزهای حکومت پهلوی را آشکار سازد.

کتاب خاطرات سفارت پرویز راجی در لندن که در اواخر سال ۱۹۸۳ به زبان انگلیسی تحت عنوان «خدمتگزار تخت طاووس» به چاپ رسید، نیز از جمله خاطرات شخصی است که اطلاعات ارزنده‌ای را درباره دوره پهلوی ارائه می‌دهد. پرویز راجی از خرداد ۱۳۵۵ ش، تا ۶ بهمن ۱۳۵۷ ش، به عنوان سفیر شاه در لندن خدمت کرده است. خاطرات پرویز راجی با توجه به ارتباط نزدیک و دوستانه وی با اشرف پهلوی، حاوی اطلاعات دقیقی از تحولات دربار پهلوی در آخرین روزها است، لذا در تدوین اثر حاضر اطلاعات دقیقی را دربار وضعیت روحی شاه و تحولات درونی دربار پهلوی ارائه می‌دهد که در اصول مختلف کتاب از این اثر استفاده شده است.

خاطرات خصوصی با عنوان «پشت پرده تخت طاووس» نیز از جمله خاطرات شخصی است که به بیان تحولات واپسین سال‌های حکومت پهلوی پرداخته است. موضوعی که به مدت شش سال (از ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۲) در سفارت ایران در سوسن مشغول بود و از سال ۱۳۵۲ به دعوت فرح سرپرستی «سازمان ملی حمایت از کودکان» را بر عهده گرفت و از سال ۱۳۵۵ مستقیماً وارد تشکیلات دفتر مخصوص فرح شد و به عنوان منشی مخصوص او در امور بین‌المللی به کار پرداخت. در طول این مدت وی به دلیل ارتباط نزدیک با دربار به مسائل مختلف دربار پهلوی آگاه شد. لذا در تدوین اثر حاضر خاطرات وی نیز در واکاوی تحولات مربوط به آخرین ماه‌های حکومت پهلوی مورد استفاده قرار گرفت.

«مثل برف آب خواهیم شد» شرح مذاکرات سران ارتش در ریزش پای آخر دوره پهلوی است و از آنجاکه ارتش وفادارترین عنصر به شاه در روزهای منجر به سقوط سلطنت پهلوی بود، شرح گفتگوها و پیشنهادات و خط‌مشی ارتش در آن روزها دارای اهمیت بسزایی است، از مطالب این کتاب در تدوین فصل سوم، بخش مربوط به قدرت ارتش استفاده شد. منبع مورد استفاده دیگر

کتاب «ایران روایتی که ناگفته ماند» نوشته محمد حسین هیکل روزنامه‌نگار مصری است و از آنجاکه نویسنده خود در زمان وقوع انقلاب اسلامی در ایران به سر می‌برد و از نزدیک شاهد وقوع حوادث بوده است اهمیت فراوانی دارد و نویسنده از آنجاکه روزنامه‌نگاری توانا بوده حوادث را به خوبی بررسی و تحلیل کرده است، از اثر وی در تدوین فصل دوم کتاب یعنی قدرت حاکمیت در آخرین روزها استفاده شده است. «درون انقلاب ایران» نوشته جان استمپل باره سیاست در ایران بود این کتاب از دو جهت دارای اهمیت می‌باشد یکی اینکه نویسنده خود شاهد حوادث بوده است و از جهت دیگر اینکه حوادث را از دید نظری بررسی کرده در عین حال مخالف سقوط شاه می‌باشد شرح می‌دهد و تحلیلی از حاکمیت ارائه داده است.

برژینسکی یکی از طرفداران شاه در کنگره آمریکا نیز کتابی با عنوان «اسرار سقوط شاه» دارد، در این کتاب از نگاه جانبدارانه وی از شاه و حکومت پهلوی، به عنوان کسی که در بطن سیاست حضور داشته اطلاعات مفیدی را درباره آخرین روزهای دربار ارائه می‌دهد. این نکات موجود در کتاب وی در تدوین فصل چهارم کتاب با عنوان قدرت نیروهای انقلابی خارجی در آخرین روزهای دربار استفاده شد.

«خاطرات مهدی بازرگان» نیز کتابی است مهم و دارای اهمیت بسیار، از آنجاکه نویسنده خود در بطن حوادث منجر به پیروزی انقلاب اسلامی بوده است و ارتباط نزدیک با امام خمینی (ره) رهبر انقلاب داشته است، لذا اثر وی نکات ارزشمندی درباره قدرت نیروهای انقلابی و اقدامات آن‌ها ارائه می‌دهد که در فصول مختلف کتاب از اطلاعات آن استفاده شده است.

سقوط شاه نوشته فریدون هویدا کتابی است که به وسیله فریدون هویدا برادر امیرعباس هویدا به رشته تحریر درآمده است، وی در این کتاب با دیدی

انتقادی و نیز همراه با کینه از رژیم شاه و اقدامات آن دولت سخن می‌گوید. نکات این اثر در فصول مختلف کتاب راهگشا بود.

«اعترافات ژنرال» نوشته عباس قره‌باغی رئیس ارتش شاه می‌باشد. وی که از برجسته‌ترین و تأثیرگذارترین شخصیت‌ها در روزهای پس از خروج شاه محسوب می‌شود، خاطرات خود را منتشر کرده که تحت عنوان اعترافات ژنرال ترجمه گردیده است. وی در این کتاب سعی نموده است که اقدامات خود را در راه پیمای آخر توجیه نماید و خود را به عنوان کسی که تمام تلاش خود را برای بهر اوضاع انجام داده است معرفی نماید. با تمام این اوصاف اثر وی نکات مهمی را بربرداشته که در اکثر فصول کتاب مورد استفاده قرار گرفت.

کتاب «سفر به گشت روز پس از سی و هفت سال» نوشته شاپور بختیار آخرین نخست‌وزیر شاه است. وی در این کتاب که مصاحبه‌ای با رادیو ایران است، سعی دارد به دست گرفتن نخست‌وزیری را بخشی از وظیفه خود در حل بحران القاء نماید. کتاب از آن روایت می‌کند که نویسنده خود یکی از آخرین رؤسای دولت در حکومت پهلوی بوده است دارای نکات مهمی بوده و در تدوین فصل دوم کتاب مورد استفاده قرار گرفته است.

«خاطرات دو سفیر» که حکایت مأموریت و حضور دو تن از سفرای خارجی یعنی سولیوان^۱ سفیر آمریکا و پارسونز^۲ سفیر انگلستان است از مهم‌ترین منابع درباره این مقطع زمانی است، از آنجا که این دو سفیر از نزدیک‌ترین افراد به شاه در آخرین روزها بودند خاطرات آن‌ها را تدوین اثر حاضر بسیاری از نکات را روشن ساخت و در تدوین فصول مختلف کتاب، مخصوصاً فصل آخر مورد استفاده قرار گرفت. کتب ذکر شده هر کدام با نگاه خاص خود و از یک دریچه مشخص به تحولات روزهای آخر دربار

1. Sullivan

2. Anthony Parsons

پرداخته‌اند. اما نگارندگان با استفاده از کتب ذکر شده و هم‌چنین بهره‌مندی از اسناد و روزنامه‌ها سعی در ارائه اطلاعات جامعی پیرامون تحولات دربار در روزهای آخر نموده‌اند که دربرگیرنده تمامی جوانب است و تلفیقی از کارهای قبلی در این زمینه می‌باشد.

به دلایل چندی انجام این پژوهش با مشکلات فراوانی روبه‌رو بود؛ اولاً فقدان یک پژوهش جامع و کامل و مورد اتفاق، درباره ساختار قدرت سیاسی در ایران و یک پژوهش مستقل درباره وضعیت قدرت در پروسه انقلابها، بر سستی کارامده ثانیاً مسئله همیشگی عدم همکاری مراکز تحقیقاتی و کتابخانه‌ها، مشکلات نویسندگان در دسترسی به منابع ارزنده و تدوین این اثر افزود. در این میان به خود لازم دانسته از همه کسانی که به هر دلیل در تهیه منابع، اسناد اشرافی، نشریات و روزنامه‌ها با مؤلفان همکاری نمودند خصوصاً کارکنان شریف و زحمتکش کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید چمران و نیز مراکز اسناد ملی ایران شعبه بوشهر کمال تشکر و قدردانی را به عمل آورد.